

БИБЛИОТЕКАТА ПРИ БЪЛГАРСКОТО ЕНТОМОЛОГИЧНО ДРУЖЕСТВО (1909–1930)

гл. ас. д-р Илко Пенелов – Софийски университет

Една от многото ненаписани страници в историята на българските библиотеки до Втората световна война е тази за съдбата на сбирките от книги и други материали, създавани при научните дружества от края на XIX в. насам. По същността си това са специални научни библиотеки, които проявяват всички организационни и функционални особености на своя вид. Тяхната дейност много рядко е отразявана в нужната на библиотечните историци статистическа информация и заради това анализирането им по правило се счита за непълноценно и дори невъзможно. На практика с рекапитулацията на ролята и значението на специалните научни библиотеки се занимават хора, далечни на библиотекознанието с цялата му методологична специфика, и изнесените от тях сведения в повечето случаи остават напълно извън рамките на библиотековедските монографии и университетски учебници не само в нашата страна.

Сред малцината у нас, които по-системно са се занимавали през последните две десетилетия с историята на специалните библиотеки и най-вече на включените след 1947 г. в състава на Българската академия на науките, беше уважаваната от всички Мария Аргирова-Герасимова. В желанието си да изразим благодарност към нея за осезателния ѝ почерк в полето на науката за библиотеките тук отново, макар и накратко, ще изтъкнем тази тема. Стремехът е по-скоро да се покажат възможностите на дескриптивния подход, който е твърде продуктивен, за да бъде пренебрегван, а в случая и единствено възможен, отколкото да се преследва постигането на синтетичния образ на довоенната тясно профилирана дружествена библиотека.

Съдбата на ентомологичното дружество и най-вече развитието на неговата библиотека са показателни за трудното изграждане на българската научна инфраструктура в първите две десетилетия на XX в. Устойчивите проекти по това време са редки, а голяма част от инициативите или не получават развитие поради липса на подкрепа, или показват по-трайна, но сравнително скромна жизненост. Много често успехът или неуспехът на едно начинание зависи от, на пръв поглед, случайни фактори и най-вече от устойчивостта в поведението на отделни лица и от организаторските им способности – без задължително те да са най-продуктивните или най-инвентивните участници във формирането на съответния дискурс. Разбира се, има и изключения, какъвто е случаят с акад. Иван Буреш, който е със солиден принос за интегрирането и организирането на зоологическата и в частност на ентомологичната колегия в България във времето на нейното формиране и същевременно е заслужил място в историята на специалните библиотеки и специалната библиография в нашата страна.

Създаването на ентомологично дружество в България, което сравнително бързо постига европейска известност и конвертируемост на научната си продукция, се благоприятства от поне две групи фактори. Поставянето на акцент върху която и да било от тях, би било грешка, тъй като в крайна сметка ефектите от дейността на дружеството задължително рефлектират едновременно и върху практиката, и върху вътрешната динамика на самото изследователско поле. Първата група фактори са тези от финансово

или по-точно от макроикономическо естество. Като страна с доминирано от земеделие и скотовъдство стопанство и с почти изцяло ръчно производство, България през целия XIX в. влага твърде много усилия за опазването и е свършено зависима от годишните реколти и от биологичното здраве и разнообразие на отглежданите животни. Освобождението не само не променя структурата на българската икономика, но дори засилва до края на столетието, а и след това, нейната зависимост от селското стопанство. Така държавният ангажимент спрямо производителите в страната дава импулс за специализирани проучвания в областта на ентомологията.

Същият този ангажимент в родните условия се пречупва по своеобразен начин и се съчетава с чисто изследователския интерес (около него се оформя втората група фактори) към ентомологичното разнообразие в България. Подобно благоприятно стечение на обстоятелствата не би било възможно без личните пристрастия на монарха. На Фердинанд I и след това на цар Борис III може би в най-голяма степен се дължи впечатляващият старт на българската ентомология. Създадената от Фердинанд уникална за Балканския полуостров сбирка, наречена Царска ентомологична станция, е на практика лабораторията, от която започват да излизат публикация след публикация и която прави наложително изграждането и поддържането на специализирано ядро от списания и монографии. Една от целите, поставени пред станцията, е: „Съставяне библиотека, съдържаща всичко публикувано (на какъвто и да е език) върху ентомологичната фауна на България.” [1]

Реалната история на Станцията започва от 1 септември 1905 г., когато за асистент към нея е назначен двадесетгодишният Иван Буреш, а две години по-късно като негов помощник от 10 март 1907 г. е привлечен състудентът му от Софийския университет Делчо Илчев. Споменът за първите впечатления на последния са красноречиви за темповете, с които е било поставено началото:

„В тая Царска Ентомологична Станция, благодарение на обширните колекции и богата литература, с която разполагаше, имаше добри условия за научна работа.”[2]

Станцията е инсталирана в Царската ботаническа градина и е един от Царските научни институти. Това на практика е първата специална научна библиотека в областта на ентомологията в България, която първоначално има затворен характер.[3]

Втората е тази при създаденото през 1909 г. Българско ентомологично дружество. Както свидетелстват неговите летописци, то е основано по идея на професора във Физико-математическия факултет при Софийския университет Порфирий Бахметиев като *Българска ентомологическа дружба в София*. Спомените за началото, поставено на 9 януари в неговия дом, днес звучат романтично. Събранието се състояло всичко на всичко от седем души и тази цифра трябва да е била задоволителна, особено в сравнение с опита, направен в тази посока девет години по-рано[4]. П. Бахметиев, който е вдъхновителят, става организатор и е избран за пръв председател на дружеството. Приетият устав е утвърден от Министерството на народното просвещение едва през м. септември същата година. Сред членовете основатели на дружеството са Иван Буреш и Делчо Илчев от Царската ентомологична станция, Димитър Йоакимов – асистент по зоология, а по-късно частен доцент в Софийския университет[5], Александър Дряновски – първоначално учител в София, а по-късно началник на ентомологичния отдел при Централния земеделски изпитателен институт, гимназиалният учител Андрей Маркович и Никола Недялков. Към тях се присъединяват и други учители и асистенти от София и страната. По идея на Бахметиев още в устава е записано, че постоянен почетен член на дружеството е председателят на Руското ентомологично общество в Санкт Петербург. Сред дейните участници в организацията, срещите и инициативите на дружеството е и агрономът

Георги Георгов, няколко пъти избран за председател, чийто щедър жест ще се окаже от голямо значение за поддържането на библиотеката в тежките моменти на икономическа нестабилност в страната през 20-те години на миналия век.[6]

До периода на войните – Балканската и Първата световна – дружеството придобива международна известност и е единственото на Балканския полуостров. Това се постига както благодарение на личните контакти на Бахметиев, така и на дисциплинираността, с която подхождат съдружниците към своите заседания, провеждани всяка седмица – първоначално (до 1912 г.) в събота в ресторант „Братски труд” или „Батенберг”, а по-нататък в четвъртък вечер в Градското казино. Още от 1910 г. в отчетите на дружбата започва педантичното отбелязване на извършените експедиции и проучвания и библиографското отразяване на четените реферати и публикационната активност на всеки един от изявилите се членове. Така най-ясно се откроява и демонстрира библиометрично набъбването на ентомологията сред останалите зоологически дисциплини. Характерът и съдържанието на публикациите показват, че целта на техните автори е не само чрез научни съобщения, но и с популярни изложения да печелят привърженици за каузата на ентомологията.

През 1911 г. Ентомологическото дружество обмисля и взема решение да се влее в състава на по-старото и многолюдно Българско природоизпитателно дружество. Основните аргументи са свързани с факта, че повечето от членовете на едното са членове и на другото, както и че последното разполага със „свое помещение за библиотека и читалище”[7]. Сливането става на тържествено събрание на 7 януари 1912 г., а ентомологичната дружба е обявена за секция, като запазва своята самостоятелна програма на работа[8]. Както по-късно споделя Иван Буреш, това обединение подействало стимулиращо и на самото природоизпитателно дружество, което в този момент се намирало в упадък[9].

През военните години голяма част от ентомолозите са на фронта, но успяват да се занимават и със събиране на емпиричен материал, който своевременно докладват, а по-късно оформят в публикации[10]. Но по същото време са прекъснати някои от връзките с чужбина и това се отразява негативно на развитието на дружеството. Към края на 1913 г., само няколко месеца след отпътуването си от България, в Москва умира и Порфирий Бахметиев, чиято памет е почетена в специално заседание[11].

След 1919 г. започва постепенното възстановяване на редовните научни ентомологични изследвания, но това става в трудните условия на икономическа криза, стачки и финансови проблеми в страната. Ентомологичната дружба продължава да поддържа контакти и да търси допирни точки със сродни организации – най-вече с Биологичната дружба – също в рамките на Природоизпитателното дружество. От друга страна, стимулираното от държавата селскостопанско производство дава импулс в развитието на ентомологията, като определя и неговата посока към сравнително по-приложни аспекти на науката. В междувоенния период България вече се превръща в лидер на Балканите в областта на зоологията, а Царската ентомологична станция продължава да бъде единствената значима колекция в югоизточна Европа. Но поради недостиг на финанси едва на петнадесетата година от своето създаване Ентомологичното дружество успява да започне издаването на свое специализирано продължаващо издание, което е фактор за по-доброто интегриране на ентомолозите в България[12].

***

Идеята за самостоятелна библиотека при ентомологичното дружество изказва Порфирий Бахметиев още при създаването му[13]. И книги, както и продължаващи издания, започват да се получават най-често като дар. В отделни случаи докладчици

или референти върху отделен труд, особено ако той е труднодостъпен заради цената или мястото на издаване, оставят на разположение на своите колеги закупените или получените от чужбина единствени за територията на България екземпляри. Като цяло натрупването на библиотечен фонд се благоприятства от факта, че естествознанието по това време е във възход в цяла Европа, а дружеството в първите си стъпки е насърчавано морално и с подаръци от книги, служебни издания и списания – преди всичко от ентомолози, институти и дружества в Австро-Унгария, Русия, Германия и други страни.

Най-същественният проблем пред оформянето на добре организирана библиотека по това време, а и до Втората световна война, е скромният брой на дружествените членове и невъзможността да се отделят специални субсидии за нея. Статистическата картина на състава на дружеството изглежда по следния начин:

1909	1910	1911	1912	1914	1924	1925	1926	1927	1929	1930
7	21	25	25	28	32	34	35	39	41	52[14]

При тенденция за постоянно поскъпване на условията за работа, дружеството не е в състояние да се самоиздържа. То, както и Природоизпитателното дружество, разчита на средства, отпускани от министерствата на просвещението и на земеделието. Но техният размер не е гарантиран, а понякога е сведен до минимум. Това кара членовете на дружеството да търсят други начини за комплектуване на своята библиотека.

Въпреки това, според чл. 10 от устава, един от избраните в четиричленния комитет, който управлява ентомологичното дружество, е и библиотекар[15]. Неговите задължения не отиват по-далеч от инвентарирането на получените материали. През първите години постъпилите заглавия се ползват само от членовете на Дружеството, но без специално установен ред. Поради липсата на собствено помещение книгите, събрани до началото на 1912 г., са предадени в библиотеката на Природоизпитателното дружество. Така от 1913 г. в управителния комитет отпада длъжността библиотекар и до края на Първата световна война няма възможност за сериозни организационни промени.

Положението става по-различно през следващото десетилетие, когато в рамките на Природоизпитателното дружество започват да се формират, а впоследствие и отделят няколко по-тясно специализирани сдружения. За ентомологичното дружество важен момент е поставянето на начало на поредицата „Известия”[16], която изпълнява ролята на дружествен орган. Освен това от 1925 г. ентомология започва да се преподава в Софийския университет, с което статутът ѝ на самостоятелна дисциплина е признат официално.

Едва в тези моменти активната работа на българските ентомолози може да получи свой концентриран образ и организирана форма, което разбираемо се отразява и върху постъпленията в библиотеката. През годините 1924–1928 става възможно по пътя на книгообмена да бъдат възстановени някои от предвоенните контакти на дружеството, както и да се създадат нови. Като негово притежание започват да се натрупват изданията на сродни организации и институти не само в Австрия, Германия и Съветска Русия, но и от такива в обособилите се в резултат от Първата световна война Чехословакия, Полша и други страни[17]. В отчета за 1926 г. със задоволство вече е отбелязано:

„Библиотеката на Българското ентомологично дружество получава чужди ентомологични списания. През отчетното време то е било във връзка с много общо природоизпитателни и специално ентомологични дружества в чужбина, на които праща своите издания в размяна...”[18]

По това време библиотеката продължава да се ползва без необходимата документация.

При условията на непрестанно нарастване на нейния фонд с всяка изминала година все по-настойчиво се налага вземането на трайно решение, което да бъде от полза и за нейните потребители, и за интегритета на самите поредици и течения. През 1929 г. в едно от общите събрания е разгледано незадоволителното състояние и възможността за бъдещо подобрене на библиотеката и след дискусия членовете на дружеството се обединяват около мнението тя да постъпи във фонда на Царската научна библиотека. Подобно решение е логично, тъй като със своите около 30 000 тома в областта на естествената история тя е една от най-големите и добре организирани специални библиотеки в България до Втората световна война. Към нея съществува и *Царската служба за международната размяна на научни издания*, от която се ползват и много други библиотеки в страната – народните в София и Пловдив, университетската, тази при Българската академия на науките, при Централния земеделски опитен институт и при всички земеделски опитни станции в страната, при Централния метеорологичен институт, при Археологическия институт, при Дирекцията на статистиката, при научните дружества, при търговските академии, при всички министерства, при индустриалните камари, дори и от някои професори, писатели и общественици[19]. Още повече то се обуславя от факта, че като концепция след Първата световна война Царската научна библиотека се развива благодарение на вижданията на един от създателите на ентомологичното дружество – Иван Буреш, а от 1928 г. тя е възложена на друг негов член – орнитологът Павел Патев, който има заслуги в областта на специалната библиография в областта на ентомологията[20].

Каквато и да е причината за взетото решение, то е обосновано пространно и тъй като подобни свидетелства са редки сред изворовата база на историята на специалните библиотеки в България си заслужава да бъде приведено изцяло. То показва активния ангажимент на част от българските учени към проблемите на подобни неголеми, но с важно съдържание специални библиотеки:

„За сега библиотеката на Дружеството се състои само от получаваните в размяна чуждестранни и наши списания. Всички други книги, предадени на съхранение в библиотеката на Бълг. Природоизпитателно Д-ство, са пръснати. След като в едно от общите събрания се разгледа обстойно въпроса за съхранение на дружествената библиотека и се взе предвид че:

- 1. Получаваните от чужбина списания са в повечето случаи непълни, понеже при досегашното положение на библиотеката мъчно може да се следи кой взема списанията и дали те редовно се получават,*
- 2. Изпращането на Известията на Бълг. Ентомол. Дружество в чужбина коштува не малко парични средства, а за писане на чуждестранни писма не лесно се намира познаващо чужди езици лице,*
- 3. Дружеството не притежава нужните шкафове за съхранение на книгите, а набавянето на такива би отнело доста от и без това оскъдните материални средства на Дружеството.*

и 4. Имайки предвид още че много западно-европейски дружества, като: Берлинското, Цюрихското ентомологични дружества, както и множество други природонаучни дружества, нямат свои собствени библиотеки, а всичко което получават в замяна предават на някое обществено учреждение, събранието реши:

Библиотеката на Българското Ентомологично Дружество да се слее с Царската Научна Библиотека, като списанията на Бълг. Ентомологично Дружество се предадат на последната, а тя от своя страна се задължава:

1. Да води на свои разноски размяната на „Известията” с чуждестранни дружества и да завързва свързки с нови такива,
  2. Да вземе грижата за попълване на всички непълни годишнини, получавани по-рано,
  3. Да подвързва получаваните списания, да ги подрежда, каталогизира и съхранява заедно с другите списания, получавани в Царския Естествено-истор. Музей.
  4. Тези ентомологични списания, както и всички получавани в Царския Музей природонаучни списания, да бъдат достъпни за използване от членовете на Дружеството, като се спазват при това наредбите на Царската Научна Библиотека
- и 5. За извършване на размяната Бълг. Ент. Д-во се задължава да дава безплатно на Царския Музей нужното количество екземпляри от „Известията”[21].

Това е фактическият край на самостоятелната библиотека при Българското ентомологично дружество. Нейната кратка съдба сама по себе си вероятно не би могла да има голяма тежест в историята на българските библиотеки при Стария режим, но може да се използва като една от нишките за нейното пълно разплитане и осветляване.

---

1 Буреш, Иван. История на ентомологичното проучване на България. С., 1924, с. 5.

2 Известия на Българското ентомологично дружество, 2, 1925, с. 7.

3 До 1916 г. ентомологичната станция е уредена в три помещения – по едно за музей, за лаборатория и за библиотека, а след това музеят и лабораторията се разширяват. – Буреш, Иван. История на ентомологичното проучване на България. С., 1924, с. 64–65.

4 Това става в Сливен, където през 1899 г. е регистрирано Българско ентомологично дружество „Светулка”, но то просъществувало само около две години.

5 Първият преподавател по ентомология в България в Агрономо-лесовъдския факултет на СУ. – Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски. – 2 изд. – С., 1940, с. 247–248.

6 Благодарение на негово дарение от 1924 г. започва издаването на Известията на Дружеството.

7 Българска ентомологическа секция при Природоизпитателното Дружество в София. // Трудове на българското природоизпитателно дружество, 6, 1914, с. 122.

8 Българска Ентомологическа Дружба в София. Дейност през 1910 г. // Трудове на Българското природоизпитателно дружество, 5, 1912, с. 190.

9 Буреш, Иван. Кратка история на българското ентомологично дружество. // Известия на Българското ентомологично дружество, I, 1924, с. 9.

10 Илчев, Делчо. Бегъл поглед върху дейността на Бълг. Ентомологично Д-во през изминатите 15 години. // Известия на Българското ентомологично дружество, I, 1924, с. 13 и сл.

11 Ентомологическа секция при Българското природоизпитателно дружество в София : Дейност през 1914 г. // Трудове на Българското природоизпитателно дружество, 7, 1915, с. 185.

12 След войните основните публикации на ентомолозите излизат на страниците на сп. „Естествознание и география”, „Списание на БАН”, „Трудове на Българското природоизпитателно дружество”, „Годишник на Софийския университет” и др.

13 Буреш, Иван. Кратка история на българското ентомологично дружество. // Известия на Българското ентомологично дружество, I, 1924, с. 9.

14 От тях 42-ма са реални членове, 9 – почетни и 1 – дописен.

15 Устав на Българското Ентомологично Дружество в София. // Известия на Българското ентомологично дружество, 2, 1925, с. 23.

16 Тиражът на отделните томчета се движи между 650 и 750 екземпляра.

17 Основни партньори на българското ентомологично дружество са чешкото в Прага, полското в Лвов, немските в Берлин и Мюнхен, швейцарското в Берн, английското в Лондон, австрийското във Виена, шведското в Стокхолм, испанското в Сарагоса и руското в Ленинград.

18 Известия на Българското ентомологично дружество (за 1927), 4, 1928, с. 7.

19 Ахтаров, Б. Доклад за научната, културно-просветната дейност и ролята в стопанския живот на България на Природонаучните институти на Негово Величество Цар Борис III. // Училищен преглед, XLII, 1943, № 2, с. 287–288.

20 За него вж. Буреш, Иван. Зоологът Павел Патев и неговата природонаучна дейност. // Известия на Зоологическия институт, 1, 1951, с. 348 – 370; Боев, Златозар. 100 години от рождението на Павел Патев – основоположник на съвременната орнитология в България. // *Historia naturalis bulgarica*, 1991, № 3, с. 111–116.

21 Отчет. // Известия на Българското ентомологично дружество, 5, 1930, с. 8–9.